

képpen) a szerzőnek természetesen tisztáznia kell a korszak bizonyos eseményeit, vagy legalábbis azok egyes elemeit. Nem kronologikus történetet ír, hanem a fontosabb szereplők (Krassó, Konrád, Pór György) legendáriumát szembesíti az iratokkal (ezúttal tehát *nem* egy újabb legendárium készül!).

Ezen a ponton mutat rá a szerző – nyilvánvaló és egyértelmű akarata nélkül – arra, hogy egy civil társadalom miért nem képes megvédeni magát egy hálózattól, teljesen függetlenül attól, hogy ezt a hálózatot ki tartja fenn, ki működteti. Nem képes kivédeni annak manipulációit, hiszen csoportjai mindig aktuális értekek és érdekek mentén alakulnak meg (és át), struktúráik esetlegesek, ennek következtében pedig egy „külső kéz” mindig képes beavatkozni, ellentétet szítani és zsákutcás akciókat generálni anélkül, hogy a szereplők valójában tudnák, mit tesznek és kinek az érdekében. Mindez akkor is így van, ha a manipuláló hálózat tagjai és vezetői sincsenek tisztában tetteik távlati következményeivel. Az viszont már egy másik problémakör – mely jócskán túlmutat a kötet vizsgálódási horizontján –, hogy miért is alakult úgy a világ, hogy a „24 órás” érdeken túl nem igazán van jövőkép...

ÖTVÖS ISTVÁN

(Kairosz Kiadó, Budapest, 2004,
304 oldal, 2600 Ft)

GYÁNI GÁBOR:

Posztmodern kánon

Szinte közhelyes (és már-már illetlen) fordulat az ajánlandó könyv kicsiny méretét emlegetni, mint ami komoly előnyt jelent a villamoson/váróteremben/elképesztően szűk helyeken olvasás lehetősége szempontjából. Aki ekként méltat egy könyvet, az feltehetően alulmaradt a népszerűvel szemben, és titokban acélos tekintettel pislog egy művelt, minden kihasználható idejében mohón olvasó nép jövője felé. Én is ebbe a hibába esem most.

Gyáni Gábor tanulmánykötete ugyanis kicsi, sőt vékonydongájú, ezért aztán hamar végigolvasható könyv. Nem mellékesen pedig történelemfilozófiai és historiográfiai útjelző, vagyis egy összefoglaló igényű munka, amelyet a művelt olvasó mégis nyugodt szívvel forgathat villamoson/váróteremben/elképesztően szűk helyeken, és nem csak kézbeillő volta miatt. Szerzője komoly témákat pendít meg benne, de már az első oldalaktól szembetűnő a világos fogalmazás, a végig fegyvelmezett stíl tapintatos és igen kellemes jelenléte. Induljunk innen, a nyelv, a retorika vidékéről. A kötet első felének tanulmányai ugyanis alapvetően a történetírás nyelvi problémáit veszik sorra.

Gyáni lényegre törően (nem mellékesen: érthetően) vázolja fel a

posztmodern történetírás kihívásait, a történeti valóság reprezentációja körüli kétely okait és e szkepszisnek a történetírói hagyományban fellelhető előzményeit. Alapos áttekintést ad a közelmúlt fontos, a történetírás béklyóit és lehetőségeit boncolgató elméleteiről és elméletalkotóiról (főként White és Ricoeur munkásságára összpontosítva). A retorika és a történetírás viszonyát taglaló írásának külön érdeme, hogy a szemügyre vett elméleti megközelítések hozadékát felhasználva magyar történetírói teljesítmények elemzésére is vállalkozik (pl. Romsics Ignác országtörténetének egy rövid részletét veszi górcső alá, s inkriminálja egyúttal), kimutatva, hogy azok miként tévednek időnként (sokszor) retorikai vadvizekre. Hiszen már a kutatás fázisa sem mentes az előzetes értelemkeresés és meggyőzés szándékától, ahogy a szentvelelenség álcázott történetírói beszédmód mögött is kimutatható a nyelvi elhallgatástechnikák működése. A könyv első felében Gyáni vezérfonala tehát az objektív és pártatlan történetírói gyakorlat vágyképének módszeres cáfolása, ezért elsősorban tény, esemény és fikció különbségének (vagy szétválaszthatatlanságának), a történetírói nézőpont(ok), a történetírói beszéd metaforikus telítettségének, valamint az ideológiamentesség hamis ideológiájának kérdései jelölik ki ide vágó tanulmányainak főbb csapásirányát.

A kötet második fele is izgalmas szellemi csemegéket rejt, hiszen a nacionalizmus és a történetírás nácsa, valamint a történetírás és a politika sajátos „munkakapcsolata” kerül terítékre. A végkövetkeztetés pedig hasonló, mint korábban: a történész tudományos elkülönülése a politikától illúzió, tarthatatlan vágykép csupán. A történettudomány már intézményesülése, tehát éppen a szaktudományos és objektív történetírói kialakulása környékén sem függetleníthette magát a politikai erőterektől, hiszen (érvel Gyáni a nacionalizmus elismert kutatóival összhangban) tevékeny szerepet kellett vállalnia a modern nemzetállam megteremtésében. Vagyis a nacionalizmus – mint a modernitás „terméke” – rá volt utalva a szakszerű történetírás szakmai arzenáljára, hogy egyneműsíteni tudja (többek között a társadalmi együttműködés sikere érdekében) az általa formálódó (nemzet)államot. Mindez együtt járt a kisebbségi narratívák szándékos felülírásával, amihez a történészek időnként a kánonon kívül eső folklór emlékezettechnikáit is felhasználták (ahogy azt Gyáni a millenniumi ünnepségek kapcsán bemutatja).

A kötet további tanulmányai is azt bizonyítják (pl. ’56 emlékezetéről vagy a rendszerváltás történeti perspektíváiról), hogy Gyáni Gábor jelentős lépéseket tett egy friss történetírói szemléletmód meghonosítása

érdekében, s könyvét tényleg jó lenne minél több kézben ott látni.

P. SZATHMÁRY ISTVÁN

(Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003, 135 oldal, ármejjelölés nélkül)

JOHN LUKACS:

A történelmi tudat avagy a múlt emlékezete

„Most (talán életemben utoljára) a történelemről általában írok a helyett, hogy egyes részleteit írnám le” – jegyzi meg 1968-as keltezésű könyvében az Egyesült Államokban élő és publikáló történész, John Lukacs, aki magyar olvasói számára ma is Lukács Jánosként dedikálja kötetét. S valóban, Lukacs nevét olyan (szak)munkák tették ismertté választott és szülőhazájában egyaránt, mint *A XX. század és az újkor vége*, *A történelmi Hitler* vagy *Az európai világháború 1939–1941*. A szerző módszertani elveit összegző (megalapozó?) *A történelmi tudat* viszont szinte teljességgel visszhangtalan maradt – talán mert ’68 „utópiz-musa” nem kedvezett a történelem célelvűségét nyíltan megkérdőjelező gondolatmenetnek. Az idő, úgy tűnik, mégis Lukacsot igazolta: napjaink egyik legbefolyásosabb irányzata, az ún. posztmodern történetírás (még ha közvetlen leszármazásról

nem is beszélhetünk) a könyvben leírtakkal könnyen rokonítható elméleti belátásokra épül.

Lukacs koncepciójának megértéséhez három, általa igen sajátos módon használt fogalom jelentésével kell tisztába jönnünk. Ezek: „ismeretelmélet”, „történelemfilozófia” és „történelmi filozófia”. *A történelmi tudat*, amint az már a bevezetőből kiderül, egyfajta ismeretelméleti vállalkozás – a gondolkodásról való gondolkodás. Hogyan függ össze a gondolkodás és a történelem? Lukacs a következő tézist fogalmazza meg: az emberi lét történelmi lét. Ez önmagában nem volna túlzottan érdekes, de azzá teszi a hozzá fűzött kommentár: „az emberi lét történelmi állapota egyetemes [...], nem pedig valami új; azonban *emez állapot tudata viszonylag új*”. Az a tudat tehát, hogy történelmi létezők vagyunk, *történelmileg* alakult ki – méghozzá a Nyugatnak nevezett társadalmi formáció sajátjaként. Ha ezt a folyamatot, s ezáltal magát a történelmet is szükség-szerűnek látjuk, (rossz értelemben vett) *történelemfilozófiát* művelünk. Ha viszont felismerjük e folyamat történeti, esetleges voltát, elindulunk azon az úton, amely Lukacs szerint a (jó értelemben vett) *történelmi filozófia* felé vezet.

Ha lemondunk a történelmi szükségszerűség eszméjéről, a történelemről való gondolkodást mester-ségeként űző történésznek újra kell értelmeznie saját tevékenysége alap-